

PRENS FERDİNAND VE EKZARH YOSİF ARASINDAKİ BAZI MEKTUPLAŞMALARDA MAKEDONYA VE KOMİTALAR

Macedonia and Secret Societies in Some Correspondences
Between Prince Ferdinand and Exarh Yosif

Arzu TAŞCAN*

ÖZET

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir Prenslük olan Bulgaristan Şarkî Rumeli ve Makedonya'yı da kapsayan tam bağımsız bir devlet olma sevdasını sürdürmüş ve faaliyetlerine başlamıştır. Prenslüğün bu faaliyetlerinin başta gelen destekçisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde bulunan Ekzarhâne olmuştur. Makedonya'da da aynı amaca hizmet etme amacıyla ihtilâl komitaları kurulmuştur. Bu durumda karşılıklı ilişkiler içerisine giren "Ekzarhâne-Prenslük-Komita" aynı hedeflerde birleşmişlerdi: Makedonya'yı Prenslük sınırlarına dâhil etmek ve bağımsız Bulgaristan'ı kurmak. Bu nedenle Ekzarhâne'ye bağlı din adamları ve Prenslük Berlin anlaşmasının hemen ardından ihtilâl komitalarına her türlü yardım ve desteği sağlamış, Bulgarlar arasında propagandalar yapmak yoluyla da onları bağımsızlık için teşvik etmiştir. Bununla birlikte Ekzarhâne ve Bulgar Prenslüğü'nin Makedonya ihtilâl komitalarıyla olan ilişkileri her zaman iyi olmamıştır. 1900 yılının başlarından itibaren komitalarla Ekzarhâne arasında ciddi problemler görülmeye başlamıştır. Bu çalışmamızda, Bulgar Ekzarhânesi ile Bulgar Prenslüğü arasında yapılan söz konusu problemleri içeren bazı gizli mektupları ele alacağız. Ayrıca bu mektuplardan yola çıkarak Bulgar Ekzarhâni'nin Osmanlı Devleti'nin bir memuru olarak siyasi gayelerle nasıl hareket ettiğini ortaya koyacağız.

Anahtar kelimeler: Bulgar Ekzarhânesi, Bulgar Prenslüğü, Makedonya Komitaları.

ABSTRACT

Bulgaria, which turned to be a principality dependant to the Ottoman Empire after the Turko-Russian wars in 1877-1878, continued its ambitions for being an independent state, by annexing the Eastern Rumeli and Macedonia regions and developed some policies. The primary supporter of these activities was the Bulgarian Exarchate in the capital of the Ottoman Empire. At the same time, revolutionary organizations were established for the same purpose in Macedonia.

---

* Arş. Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa, arzutascan@hotmail.com.

The interacting trio Exarchate, Principality and secret organizations united for same target: To embody Macedonia to the Principality lands and to establish independent Bulgaria. For this reason, the Principality and the clergy working in the Exarchate subsidized all kinds of help and support to the revolutionary committees just after the Berlin Treaty (1878), and encouraged them by propagating ideas for independence among Bulgarians. However, relations of the Exarchate and the Bulgarian Principality with the Macedonian revolutionary groups were not always at good terms. Serious problems came into sight between the Exarchate and the terrorist groups from the beginning of 1900. This study deals with some blind correspondences which contain respective problems between the Bulgarian Exarchate and the Bulgarian Principality, and shows how the Bulgarian Exarchate, being an official institution of the Empire, acted for separatist political purposes.

Keywords: *Bulgarian Exarchate, Bulgarian Principality, Macedonian revolutionary groups.*

Bulgarlar, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rum Patrikhânesi'nin asimilasyon politikalarına karşı millî bir uyanış hareketi başlatmışlardır. Uzun bir mücadele sonucunda 11 Mart 1870'te verilen Ekzarhâne¹ fermânıyla Patrikhâne'den dini bağımsızlıklarını kazanan Bulgarların bundan sonraki faaliyetleri Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî bağımsızlık mücadelesi vermek yönünde olmuştur. Bulgarlar, Patrikhâne'ye karşı vermiş oldukları dinî mücadele boyunca sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim açısından da kendilerini geliştirmiş, kısa süre içerisinde millî uyanışlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu uyanış sürecinde başta din adamları olmak üzere, Rusya, Avrupa devletleri ve misyonerler önemli roller oynamışlardır. Bulgarlar, Patrikhâne'ye karşı dinî bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan da bağımsızlıklarını elde etmek arzusuyla birtakım isyan hareketlerine girişmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı da Bulgarlar için bağımsızlığa açılan kapıyı aralamıştır.

Osmanlı-Rus Savaşından sonra 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Balkanlarda, Büyük Bulgaristan kurulmuştu. Bu anlaşmaya göre Makedonya ile Şarkî Rumeli, Büyük Bulgaristan sınırlarına dâhil edilmişti.² Fakat bilindiği gibi Avrupa devletleri çıkarlarına uymayan bu yeni duruma müdahale ettiler ve onların girişimiyle 13 Haziran 1878'de Berlin Anlaşması imzalandı. Ayastefanos Anlaşmasında kurulan Büyük Bulgaristan, Berlin Anlaşmasına göre Bulgar Prenslığı adıyla otonom olurken, güneyde bulunan bölge Şarkî Rumeli adı altında özerk bir eyâlet haline getirilmişti. Makedonya bölgesini kapsayan kısım ise reformlar yapılmak şartıyla oluşturulan Prenslığın sınırlarının dışında tutulmuş ve Os-

¹ Ekzarh (Yunanca Eksarkhos) kelimesi önder, başkan, kral vekili, vekil, teğmen, anlamlarına gelir. İstilâhi mânâda ekzarh; Ortodoks hiyerarşisinde Patriğin altında, metropolitin üstünde yer alan din adamıdır ve bağımsız bir kilisenin ruhânî başkanıdır. Ekzarhâne; 1870'te İstanbul'da Fener Rum Patrikhânesi'nden ayrılarak kurulan Bulgar Ortodoks Kilisesi'dir. "Eksarhane", **Ana Britannica**, C. 8, 1992, s. 70.

² Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri**, C. 1, TTK, Ankara 1953, s. 390-394.

manlı Devleti'ne iade edilmişti.³ Berlin Antlaşması, bu yüzden Bulgarlar tarafından devletlerinin kuruluş anlaşması olmaktan ziyade Bulgaristan topraklarının büyük devletlerin kendi çıkar politikaları doğrultusunda parçalanmış ve Bulgar haklarının gasp edildiği bir anlaşma olarak görülmektedir.⁴

Berlin Anlaşmasından sonra Ayastefanos sınırlarına tekrar ulaşmak amacıyla faaliyetlerine başlayan Prenslik, 18 Eylül 1885'te Şarkî Rumeli'yi ilhâk etti.⁵ Bu ilhaktan sonra yönünü Makedonya'ya çevirdi. Makedonya artık Bulgarların bağımsızlık mücadelelerinin ve rildiği bölge haline gelecek, Bulgar Millî Kilisesi de bu amaçla araç olarak kullanılacaktı. Ekzarhâne de özellikle Şarkî Rumeli'nin ilhâkından sonra Makedonya'nın durumuyla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.⁶ Makedonya'ya Bulgar papaz ve öğretmenlerin gönderilmesi bu ilhaktan sonra bariz bir şekilde artmıştır.⁷

Bulgar Millî Kilisesi, Makedonya mücadelesinde metropolitlikler elde etme ve Patrikhâne'ye bağlı olan Ortodoksları Ekzarhâne'ye kazandırma hareketlerinde de yerini almıştır. Ekzarhâne, 1870 fermânının 10. maddesine dayanarak Makedonya'da bazı metropolitlikler elde etmişti.⁸ Ancak yine de Makedonya'nın büyük bir bölümü Bulgar Kilisesi'ne tâbî değildi. Bu nedenle Bulgar din adamları, bölgedeki Fener Patrikhânesi'ne bağlı diğer milletlerden olanları, özellikle Rumları, Ekzarhâne'ye bağlamaya çalışmışlardır. Patrikhâne de buna karşı cevap verme yoluna gitmiştir. Böylece Makedonya, aynı mezhebe bağlı iki kilise arasında bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu mücadelede Bulgar Kilisesi Prenslik tarafından desteklenirken, Rum din adamları Patrikhâne ve Yunan Devleti tarafından desteklenmiştir. Daha sonraki yıllarda Sırp ve Ulahlar da bu mücadelelerde yerlerini almışlardır. Kiliseler üzerindeki mücadele, bölgedeki okullar konusunda da aynı minval üzerinde devam etmiştir. Hepsinin ortak amacı ise kendi kiliselerinin ruhânî yetki sınırlarını genişletmek ve nüfus çoğunluğu bakımından kendi kiliselerine mensup olanların sayısını arttırmak sûretiyle bağlı buldukları siyasî oluşumların, yani devletlerin hak iddialarına katkıda bulunmaktır.⁹

³ Age., C. 1, s. 404-413.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilâlinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yay., İstanbul 1996, s. 189 vd; Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İletişim Yay., İstanbul 1990, ss. 124-125; Zafer Koşlu, "Makedonya Sorunu 1878-1913", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir 1997.

⁵ R. J. Crampton, **Bulgaria**, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 116-121.

⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye**, Yayına Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, TTK, Ankara 1987, s. 206-208; Mahir Aydın, **Şarkî Rumeli Vilâyeti**, TTK, Ankara 1992, s. 257-258.

⁷ TDA. F. 246 K, op. 3, a.e. 30 (30 Ocak 1885).

⁸ Bulgar Ekzarhlığı fermânı 11 maddedir. Fermânın 10. Maddesi Ekzarhlığın dini nüfûz alanıyla ilgilidir. BOA. Bİ. No: 104, L. 2.

⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, TTK, Ankara 1983, s. 147 vd; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", **Osmanlı Araştırmaları**, C. IX, İstanbul 1989, s. 79.

Prensliğin amaçlarından biri de sadece Makedonya'daki Bulgarları değil, Ekzarhâne'nin de durumunu Osmanlı Devleti nezdinde güçlendirmektir.¹⁰ Ekzarhâne de bir taraftan Makedonya'da metropolitlikler elde etmeye uğraşırken diğer taraftan Prensliğin, Makedonya üzerindeki faaliyetlerine öğretmen ve din adamları göndererek ve Bulgar okullarına maddî yardımlarda bulunarak destek vermiştir.¹¹ Çünkü millî amaca yönelik en uygun yerler, insanların bir kimlik etrafında toplu olarak buldukları okullar, manastırlar ve kiliselerdi. Bu nedenle propaganda yapmaya en elverişli yerlerdi. Makedonya'ya gönderilen öğretmen ve din adamları, halkın millî duygularını uyandırmak ve Makedonya'nın Prenslik ile birleşmesi fikrini yayma misyonuyla görevlendirilmişlerdir. Nitekim, bunlar görevlerini hakkıyla yerine getirmişler, sözlü ve yazılı propagandalarla halkı etkilemişlerdir.

Bu eğitim ve dinî faaliyetlerle beraber Makedonya komitalarının da kurulup faaliyetlerine başlaması Prensliği, Ekzarhlığı ve komitaları ortak siyasi hedefte birleştirdi. Durum böyle olunca da birbirleriyle karşılıklı ilişkilerde bulunmaları kaçınılmaz olmuştur. Bunlar aynı millî çıkarlar doğrultusunda birbirlerini kullanmışlar ve birbirlerine yardım etmişlerdir. Bulgaristan ve Makedonya komitalarında Bulgar metropolitleri¹², papazları ve öğretmenleri aktif bir şekilde yer almışlar, komitacı ve çetecilerle Makedonya için "özgürlük" mücadelesinde yan yana mücadele vermişlerdir.¹³ Böylece okullar ve kiliseler Bulgar millî mücadelesi için destek veren önemli tahrik odakları haline gelmişlerdir.¹⁴ Bu durumda Ekzarhâne ve Bulgar komitalarının Makedonya'daki Bulgar hareketinin kaynağını oluşturduğunu söylememiz mümkündür. Makedonya'daki bu kilise ve okullar meselesi 1890'lı yıllardan sonra kendine özgü niteliğini kazanmıştır. Bu yıldan itibaren bölgedeki çekişmeler bir kilisenin karşısındaki kiliseye mensup olanları baskı ve şiddet yoluyla kendisine kazandırma mücadelesi haline gelmişti. Kiliseler, bu hususta en büyük yardımı ve desteği komita ve çetelerden almaktaydı. Bazen Yunan çete ve komitalarının baskısıyla Bulgar halkı Patrikhâne'ye intisâb etmek zorunda kalmış, hemen arkasından da aynı halk Bulgar çete ve komitalarının baskısıyla Ekzarhâne'ye intisâb etmiştir. Öyle ki aynı gün içerisinde bir grubu hem Patrikhâne mensubu, hem de Ekzarhâne mensubu olarak görmek mümkün olmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu mücadeleye daha sonradan Sırp ve Ulahlar da katılmışlar, ancak en şiddetli mücadele Bulgarlar ve Yunanlar arasında meydana gelmişti.¹⁵

¹⁰ TDA. F. 246 K, op. 3, a.e. 35.

¹¹ TDA. F. 246 K, op. 3, a.e. 30 (30 Ocak 1885).

¹² BOA. Y. MTV. 120 / 37.

¹³ BOA. A. MTZ. 04. Nr: 105 / 34; BOA. A. MTZ. 04. Nr: 125 / 68; Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK, Ankara 1999, s. 118; Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908)**, C. I., Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 419 vd.

¹⁴ Karal, **age**, C. VIII, s. 151; Ahmed Hamdi, **Bulgar Tarihi**, Saray Matbaası, Trabzon 1326, s. 175; Gül Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", **Osmanlı**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 34-35; Uzer, **age**, s. 83.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz., Süheyla Yenidünya, "Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY - XX. YY)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999, s. 82 vd.

Ekzarhlık-Prenslik-komita işbirliği 1903 yılındaki Kutsal İlyâ Ayaklanmasında¹⁶ ve ayaklanmadan sonraki yıllarda kendini açıkça belli etmiştir. Ayaklanmanın hazırlık safhasından itibaren komitaların yanında büyük bir titizlikle görev yapan din adamları ve öğretmenleri, çalıştıkları kurumları, yani manastır, kilise ve okulları komitaların hizmetine sunmuşlardır.¹⁷ Hatta buraların silah ve mühimmat deposu haline getirilmesini sağlamış, kendileri de bu silahlanma faaliyetlerinin içerisinde bizzat yer almışlardır.¹⁸ Prenslik de komitalara lojistik destek vermiş, para ve silah yardımı yapmıştır. Bulgar hükümetleri, Bulgar ordusuna ait olan silahları gizli yollardan daha çok din adamları ve öğretmenler vasıtasıyla Makedonya'ya sokmuştur. Prenslik, sırf çetelere dağıtılmak üzere Avusturya'dan numarasız silah bile satın almıştır.¹⁹ Bulgar hükümetleri komita ve çetelere bu tür yardımları yaparken Osmanlı ile ilişkilerinin bozulmamasına da dikkat etmişlerdir. Görünüşte komitalara karşı tedbirler almakta ve komitaların terör eylemlerinden haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir.²⁰

Osmanlı hükümeti Ekzarhâne'yi, Makedonya'da Bulgar din adamlarının ve öğretmenlerinin sürdürdükleri bu tür faaliyetler nedeniyle uyarılmış ve gerekirse komita ve çetecilik olaylarında adı geçen kişilerin azledilmesini istemiştir. Ekzarhâne, Osmanlı'nın bu tür taleplerini dikkate alsa da din adamlarının görevden alınmalarına Bulgarların galeyana gelecekle-ri gerekçesiyle genellikle karşı çıkmıştır. Esasında Ekzarh Yosif'in kendisi de komitacılık ve çetecilik faaliyetlerine 1900'lü yıllardan itibaren karşıt bir tavır içerisine girmiştir. Bulgar menfaatlerinin bu tür terör eylemleri neticesinde zarar görebileceğini düşünmekteydi. Bu düşüncesine rağmen, yine de bünyesindeki din adamları ve öğretmenleri himâye etmekten de kaçınmamıştır.²¹

Makedonya'da komitalar ve din adamları her ne kadar birbirlerine destek olmuşlarsa da Ekzarhâne ile komita idareleri arasındaki ilişkilerde bu uzlaşma her zaman aynı olmamıştır. Nitekim Ekzarh Yosif, Makedonya Devrimci Komitası hakkında, Ekzarhâne'nin iç işlerine karıştıklarını ve yaptıkları terör faaliyetlerinin de Ekzarhâne'ye ve Bulgar halkına zarar verdiğine dâir Bulgar hükümetine şikâyetlerde bulunmuştur. Meselâ Ekzarh Yosif, Bulgar Başbakanlığına gönderdiği mektuplarda komitanın, Ekzarhâne'den öğretmen tayinlerinin kendi istekleri doğrultusunda olmasını istediğini ve bunun için ise birtakım aday listeleri

¹⁶ Uzer, *age*, s. 140 vd; Mahmud Belig, **Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları**, Askeri Matbaa, İstanbul 1936, s. 41; Aydemir, *age*, s. 437-438.

¹⁷ Bulgarlar arasında olan bu komita-din adamları işbirliğine hem Yunanlar hem de Sırpalar arasında görülmektedir. Yunan ve Sırpalar kendilerine ait olan manastır, kilise ve okulları cephanelik haline getirmiş ve bu kurumları aynı zamanda çete ve komitaların bu kurumları sığınak olarak kullanmalarına imkân vermişlerdir. BOA. A. MTZ. 04. Nr: 35 / 95; BOA. Y. MTV. 36 / 33.

¹⁸ Sultan Abdülhamit, **Siyasî Hâtıratım**, Dergâh yay., İstanbul 1975, s. 111; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi** C. 1. TTK Yay., Ankara 1991, s. 167.

¹⁹ BOA. A. MTZ. 04. Nr: 160 / 120.

²⁰ BOA. A. MTZ. 04. Nr: 65 / 45; BOA. A. MTZ. 04. Nr: 45 / 51.

²¹ BOA. Y. A. HUS. 396 / 94.

sunduğunu belirtmiş, komita baskıları ve müdahalelerine karşı Bulgar hükümetinden himâye talep etmiştir.²²

Ekzarhâne'nin, Makedonya Komitasından duyduğu rahatsızlığı Bulgar hükümeti nezdinde şikâyet konusu yapmasına 1900'lü yıllardaki mektuplarda sıkça rastlamaktayız. Yosif, Bulgar hükümetinden Lüben Karavelof'a yazdığı bir mektupta Ekzarhâne'nin önemine vurgu yaparak himâye taleplerini tekrarlamıştır. Aynı zamanda mektubunda "hükümetin desteğiyle yüklendiğimiz zor görevi yerine getireceğiz" ifadesini kullanmıştır. Yosif'in "zor görevden" kastettiği gerek Prenslik'te gerekse Osmanlı vilâyetlerinde bulunan Bulgarların birliğini sağlamaktır.²³

Bir diğer mektubunda da yine Ekzarh Yosif, yine Lüben Karavelof'a, komitanın Ekzarhâne üzerindeki tehditleri ve Ekzarhâne'nin faaliyetlerini önlemeye yönelik çabalarını anlatarak, Prenslik hükümetinden bunun gibi durumlara karşı tedbirler almasını istemiştir. Yosif mektubunda şunları yazmıştır:

"Son yıllarda Makedonya Devrimci Örgütünün, Ekzarhâne'yi kontrol altına alma faaliyetlerinden haberdarsınızdır. Ayrıca biliyorsunuz ki komita geçen yıl Eylül ayında Ekzarhâne meclisindeki baş memurları görevlerinden uzaklaştırmak ve bu şekilde Ekzarhâne'nin varlığına darbe vurmak istedi. Prens (Ferdinand) ve hükümet nezdinde yapılan girişimler sonucunda bu mümkün olmadı. Şu anda Ekzarhlık güçlü durumda değildir. Örgüt tarafından Ekzarhlık üzerine yapılan baskı, terör ve tehdidin artık uzaklaştırılacağını ümit ediyorum.

"Ekzarhâne memurları ve okul müfettişi Ekzarhlığı gönüllü olarak bırakmaları için tehdit alıyorlar. Aksi halde daha kötü muamelelere maruz kalacakları ile tehdit ediliyorlar. Verilen bu ultimatoma mührü yoktur. İmza yerinde sadece örgütten bir vekilin imzası var. Fakat bizim, bunu Sofya'daki devrimci örgütün yazdığından şüphemiz yok.

"Örgütün bu terör faaliyetleri Ekzarhâne faaliyetlerini felce uğratmayı amaçlıyor. Örgütün, Ekzarhâne'yi kontrol altına alması herkesin tahmin edeceği gibi eğitim faaliyetlerine büyük bir darbe olur. Ekzarhâne şu an varlığını devam ettirmeye çalışırken bu tür tehditlere karşı koymaya âciz kalmıştır. Ekzarhâne; kilise, halk ve tarih önünde sorumludur. Bağımsız olmadan hayatini devam ettirmesi mümkün değildir.

"Ekzarhâne'nin bağımsız ve özgür faaliyetlerine yapılan bu tehdide karşı âcil önlemlerin alınmasını istiyorum. Ve bu da sizin vatanperverliğinizin ispatıdır"²⁴, ifadeleriyle Prensliğin komitaları kontrol altında tutmasının önemini belirtmektedir.

Ekzarhâne, Makedonya'daki faaliyetleri ve Prensliğin politikalarını sürekli takip etmiş²⁵, Prensliğe yönelik olumlu veya olumsuz değerlendirmelerini yapmış, bazen de tavsiyelerde bulunmuştur. Ekzarh Yosif'in, Makedonya konusundaki değerlendirmeleri ve tavsiye-

²² TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 101 (16 Ağustos 1900); TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 104 (30 Ağustos 1900).

²³ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 175, Lef. 13 (24 Şubat 1901).

²⁴ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 175, Lef. 31 (8 Mayıs 1901).

²⁵ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 78 (26 Eylül 1905).

leri, özellikle Kutsal İlya Ayaklanması'ndan sonra, çetelerin hareketlerinin olumsuz sonuçları ve Ekzarhâne'ye verdikleri zararlar hakkındadır. Yosif'in üzerinde önemle durduğu husus ise, bütün bunların Bulgar halkı üzerinde yarattığı olumsuz havaydı. Ekzarhlık Sinodu da Ekzarh Yosif'in bu türden değerlendirme ve önerilerini dikkate almış, yapılan toplantılarda bu husus araştırma konusu edilmiştir. Sinodun Ekzarhâne'ye verdiği bir bilgiye göre çete faaliyetleri, iyi düşünülmeden ve plansız hareket edildiğinden dolayı halkı da olumsuz etkilemiş ve hatta halk Ekzarhlığın idaresinden bile ayrılmaya başlamıştı. Sinoda göre Ekzarh bu tür hareketleri durdurmalı ve çeteleri kontrol altına almalıydı.²⁶

Bu konuda Ekzarh, çete faaliyetlerinin olumsuz neticeler doğurduğuna dâir temsilcilerine verdiği bilgilerde, Ekzarhlığa bağlı pek çok yerde köylü nüfusun azaldığından, Ekzarhlığın nüfuz ve itibarının yok olmaya başladığından ve Bulgarların çete faaliyetlerinden dolayı Rum Kilisesi'ne girdiğinden bahsederek onlara millî ve kültürel vazifeler yüklemiştir.²⁷

Prenslik, Ekzarh'ın Makedonya meselesi ile ilgili duyduğu rahatsızlığın haklılığını belirten cevaplar kaleme almıştır. Aynı zamanda komitaların ve Ekzarhâne'nin her hareketini takip eden Prenslik, Ekzarh Yosif'e öğrendikleriyle ilgili bilgi vermekteydi. 1903 Ayaklanması ve ardından yapılan reformlar ile Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Prensligi arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamıştı. Bu nedenle Prens Ferdinand, çete ve komita faaliyetlerinin olumsuz sonuçlarını görerek tedbirler alınması gerektiği görüşündeydi. Ekzarh Yosif ve Prens Ferdinand, komita ve çetecilerin Bulgarların menfaatine çabaladıklarının farkındalardı ancak komitaların gerekli kapasiteye sahip kişilerce yönetilmediği, Prenslik ve Ekzarhlığın kontrolü dışında plansız hareketlerde bulunmaları ve bu sûretle faydadan ziyade zarar verdikleri nedeniyle hareketlerine karşıydı. Nitekim Bulgar Dışişleri Bakanlığında Ekzarh Yosif'e 8 Aralık 1905 tarihinde yazılan bir mektupta bu hususlar açıkça dile getirilmekteydi:

“Daha önce Ekzarh Yosif ve Üsküp tüccar vekilleri tarafından bakanlığa gönderilen gizli raporlardan anlaşıldığına göre devrimci örgüt çok kötü manevî çöküntü içinde bulunmaktadır. Örgüt gerekli kapasiteye sahip insanların elinde değil, hedeflerini bilmeyen kişilerin elindedir. Çoğu meselelere geniş açıdan bakamıyor. Buna yetenekleri yok. Bencillik duyguları içinde birtakım hareketlere geçiyorlar. Bunun izahı da devrimci örgütün geçirdiği ağır krizdir. Devrimci örgüt, çevrelerinde tehdit ve manevî terör metotlarını kullanan kendilerini vatanperver sayan kişilerin elindedir. Mesela kendisi bu tür vatanperver sayanlar Ekzarhâne'nin yetkisindeki eğitim işlerine müdahale etmektedir. Fakat Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü içindeki akımlar arasında bir anlaşmanın yapılması bu krizin ortadan kaldırılması için bir ümit verdi. Burada birtakım kararlar alındı. Alınan kararlar birçok merciden geçirildi. Bu şekilde iyi planlanmamış, iyi düşünülmemiş hareketlerden kaçınılması gerekiyordu. Millî hareket için bu tür devrimcilerin hareketleri zararlıdır ve buna son verilmesi için bakanlık tedbir alacaktır.”²⁸

²⁶ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 92 (31 Mart 1905).

²⁷ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 312, Lef. 77.

²⁸ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 88-89 (8 Aralık 1905).

Netice itibariyle Ekzarh Yosif, Bulgaristan ve Bulgarların menfaatine²⁹ hizmet etmekle birlikte çetecilik ve komitacılığa karşıydı. Bu nedenle kendisi 2 Ekim 1900 tarihli “Vetcherna Poshta” gazetesinde Bulgar komitalarını eleştirmesinden dolayı ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Diğer taraftan Sofya’da yayınlanan “Bilgariya” gazetesinin 5 Mayıs 1902 tarihli nüshasında Ekzarh Yosif’ten Makedonya’daki Bulgar hareketine destek vermesi istenip Ekzarhâne’nin dinî değil, millî bir kurum sıfatında olduğu belirtilerek Makedonya bölgesinin kendisinde pek çok okul, kilise ve piskoposluklar açanlara değil, kendisine hürriyet bahşedenlere ait olacağı ifadelerine yer verilmektedir. Ekzarh Yosif, Makedonya meselesi hakkında zaman zaman Prenslik politikalarını da yanlış bulmakta, hatta Osmanlı’nın çeteleri ortadan kaldırmak için zora başvurmasını da haklı görmekteydi. Ekzarh Yosif’in, Prenslik politikalarını eleştirmesinin nedeni Bulgar halkının ilerlemesinin etkilendiğini ve gelecekte kazanmayı planladıkları “bağımsızlığa” darbe vuracağını düşündüğündendi.³⁰ Çünkü mücadeleler uzun bir müddetten beri devam etmesine rağmen 1907 yılına gelindiğinde ne Ekzarhâne, ne de Prenslik “özgür Bulgaristan” hedefine ulaşabilmişti. Bu durumu değerlendiren Sinod Meclisi, Ekzarh Yosif’e gönderdiği mektupta Ekzarhâne’nin amacına vurgu yaparak alınması gereken önlemlerden bahsetmişti; “Bulgar Ekzarhânesi’nin hedefi ve hizmetlerinin amacı Osmanlı idâresindeki Bulgarların dinî ve millî uyanışını sağlamaktır. Hâlbuki bu hususta çok büyük hayal kırıklığı yaşanmıştır. Çünkü Bulgar nüfuzu Sırp ve Yunan nüfuzu karşısında yeterince etkin olamamıştır. Sinod Meclisine göre şu tedbir faydalı olacaktır: Ekzarhâne’nin okullar birimi öğretmenler arasında ciddî bir denetim yapılmalıdır. Ekzarhâne’nin okullar biriminin fikirlerine ve politikalarına ters düşen ve ayrıca dış etki altında kalan öğretmenlerin uzaklaştırılması gerekir. Aynı denetim ve uzaklaştırma farklı akımların etkisinde kalan ruhban sınıfı için de geçerlidir”.³¹

Ekzarhâne, kurulduğu andan itibaren Prensliğin kendi projesi olan Ayastefanos sınırlarına ulaşması ve nihâyetinde tam bağımsızlığını kazanmasını, Bulgar halkının da bu yönde millî duygularının harekete geçirilmesini amaçlamıştı. Bunun için ise her türlü legal ve illegal eylemleri desteklemekten kaçınmamıştı. Ancak Ekzarhâne bir Osmanlı kurumuydu, Ekzarh ise bir Osmanlı memuru idi ve bu tür faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmek zorunda kalmış, daha önceki süreçlerde bahsettiğimiz gibi kendine has “ikiyüzlü” bir politika izlemişti. Şarkî Rumeli’nin ilhâkından sonra var gücüyle Bulgarların Makedonya’daki menfaatlerini maddî ve manevî bakımlardan desteklemişti. Makedonya meselesinin temel niteliğini oluşturan kilise ve mektepler mücadelesinde yer alan komitalar ve çetelerle işbirliği yaparak onları himâye etmişti. Ancak Ekzarhlık ve komitalar arasındaki bu işbirliği, yukarıda da belirttiğimiz gibi hep aynı çizgide devam etmemiş, daha 1900’lerin başında anlaşmazlık kendini göstermişti. Bu anlaşmazlığın önde gelen sebebi komitaların Ekzarhlığı kontrol altında tutma çabalarıdır. Başlangıçta Ekzarhâne bu tür olumsuzluklara rağmen yine de kendi bün-

²⁹ TDA. F. 246 K, op. 4, a.e. 43, Lef. 5.

³⁰ Aşkın Koyuncu, “Bulgar Eksarhlığı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 1998, s. 214-215.

³¹ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 312, Lef. 79 (7 Temmuz 1907).

yesinde bulunan ve komitalarla işbirliği yapan din adamı ve öğretmenleri himâye ederken özellikle 1905 yılından sonra, bu politikasından vazgeçeceğini de sinyallerini vermişti.

Nitekim Yosif, 1907 yılında Bulgar metropolit, papaz ve daskallarına mektuplar göndererek Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlere girişmekten kaçınmaları gerektiğini tavsiye etmiş ve aksi şekilde hareket edenlerin azledileceği tehdidinde bulunmuştur.³²

Ekzarhâne, Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesinde sadece yukarıda bahsettiğimiz hususlarda hareket etmemiştir. Aynı zamanda bütün Bulgaristan'da, özellikle Makedonya bölgesinde Bulgar eğitim ve kültürünün gelişmesiyle ilgili Prenslik nezdinde girişimlerde de bulunmuştur. İlişkilerde ele alınan temel konu genelde Prenslığın, Ekzarhâne'yi himâye etmesinin ve desteklemesinin gerekliliği olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Avrupa vilâyetlerinde faaliyet gösteren Bulgar Kilisesi, Prens Ferdinand'ın himâyesi altındaydı. Hükümetin başında olsun veya olmasın, bütün Bulgar siyasî partileri Kiliseye her türlü desteği sağlamış, Kilisenin eğitim faaliyetlerine de maddî-manevî her türlü katkıda bulunmuşlardır³³. Ekzarhâne de gerek Osmanlı Devleti'ndeki Bulgarların, gerekse Bulgaristan ve Makedonya'daki Bulgarların her türlü sosyal, ekonomik dinî, kültürel sorunlarıyla ilgili Bulgaristan hükümetini bilgilendirmiştir. Ekzarh Yosif'in Bulgar Dışişleri ve Mezhepler Bakanlıklarına gizli olarak gönderdiği ve Osmanlı topraklarındaki Bulgarların eğitim, kültürel ve sosyal bakımlardan geri kalmışlığı hakkında bilgiler aktardığı mektuba gelen gizli cevapta şöyle denmekteydi:

“Türkiye'deki kültürel eğitim faaliyetlerimizin gelişmesi için daha yirmi yıla ihtiyaç vardır. Yirmi yıl daha geçmiş olsaydı oradaki soydaşlarımız daha iyi bilinçlenmiş olacaktı. Bu yirmi yılda yabancı dinî idare altında bulunan soydaşlarımız, kendi din ve milliyetini reddeden soydaşlarımız Bulgar Kilisesi idaresi altına girmiş olacaktı. Her Bulgar'ın kalbinde soydaşlarımızın doğru yolu bulmaları, Türkiye'deki bütün Bulgarların etnik bir birlik içinde bulunması yatar. Fakat Balkan yarımadasındaki Bulgarlara karşı olan bazı siyasî gelişmeler başta Sırp olmak üzere diğer yabancı propagandasının gelişmesini destekledi. Sırp propagandasının bize olduğu kadar Rum Patrikhânesi'ne zararı yoktur. Bize daha çok zararı vardır. Makedonya'da Sırp propagandası Ekzarhâne'nin nüfûzuna darbe vurmaktadır.

“Makedonya'daki Sırp, Yunan ve Bulgar çatışmasını Türk hükümeti yönlendiriyor ve destekliyor.

“Bulgar hükümeti iki yıl gibi kısa sürelik döneminde görevinin farkındadır ve bu görevi yerine getirmek için gerekli hazırlıklarını yapmaktadır. Bulgarların ve memleketin sürekli savunucusu hükümettir. Hükümet kendisinde halkın ideallerini bulundurmaktadır. Hükümet gelişim ideali ve gelecek ümidi taşıyor. Hükümet, üzerine düşen manevî sorumluluğun farkındadır...” Bakan, Ekzarh Yosif'ten aldığı mektubu manevî teşvik olarak algıladığını ve kendilerine dua etmelerini söyleyerek mektubunu bitirmiştir³⁴.

Daha önce, Prenslığın ve Ekzarhâne'nin nihâî hedeflerinin Ayastefanos Bulgaristan'ına ulaşmak ve bağımsız Bulgaristan'ı kurmak olduğunu önemle vurgulamıştık. Bulgarla-

³² Koyuncu, *agt*, s. 215.

³³ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 313, Lef. 188.

³⁴ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 86-87 (12 Mayıs 1905).

rın bağımsızlıklarını ilân etme planları her zaman için vardı ancak Prenslik bunun için gerekli iç ve dış politik ortamın hazır olmasını beklemekteydi. Bulgaristan, bağımsızlık yolundaki mücadelelerini önce Şarkî Rumeli’de vermiş, sonra da Makedonya üzerinde yoğunlaşmıştır. İlyâ Ayaklanmasından sonra Makedonya’nın Bulgaristan’a ilhâkını veya hiç olmazsa muhtariyetini ümit etmişlerdi. Ancak bu, büyük devletlerin çıkarlarına uymadığından bölgede reformlar yapma yoluna gidilmiş, Berlin Anlaşması gereğince Makedonya’nın statükosu korunmuştu. Bu yöndeki mücadelelerde Ekzarhâne ve komitalar da millî bir gayeyle yerlerini almışlardı. Ekzarhâne, öncelikle kilise ve okul siyasetiyle halk üzerinde millî uyanışa yönelik propaganda yapma imkânını kullanmıştı. Bulgarlarla ilgili siyasî, sosyal, kültürel alanlarda her türlü gelişmeyi izleyen Ekzarhâne, Prenslige, bu konulara ilişkin Makedonya için yapılması gereken çalışmalarla ilgili tavsiyelerde de bulunmaktan geri durmamıştı. Ekzarh Yosif’e göre Bulgarlar, “bağımsızlık” mücadelesi vermeleri için teşvik edilmelilerdi. Bu hususta Prens’e ve bakanlıklara pek çok mektuplar göndermişti. Bu mektuplardan biri şudur:

“Bulgar halkı var olduğu sürece istisnalar az olmakla beraber her zaman kaderine razı gelmiştir. Bu durum halkın ananevî, dinî ve millî bakımlardan, yani vatandaş olarak hayatta kalma mücadelelerinde başarılı olmalarını sağlamıştır. İki esaretin (Osmanlı ve Patrikhâne) uzun dönemi boyunca kendi gelenek, din ve milliyetini korumayı başarmış ki sonuçta da kurtuluş savaşını vermiştir (1877-1878). Maalesef Berlin Kongresi, Bulgar halkına darbe vurmuştur. Berlin’in Bulgar halkı üzerinde çok sert ve acımasız kararları olmuştur. Berlin ile bizim kardeşlerimiz komşu krallıkların idaresinde kaldı ve sanki Bulgaristan için yok sayıldılar. Çünkü yeni sınırlar iletişim kurulmasını engelliyordu. Osmanlı idaresinde kalan diğer kardeşlerimiz ile iletişim kesin bir şekilde kesilmedi. Bunlarla olan iletişim, neticede bu kardeşlerimizde yakında esarettен kurtulacakları, özgür Bulgaristan’a dâhil olacakları ümidini doğurdu.

“Özgür Bulgarlarda esarete bulunan kardeşlerini kurtarma bilinci uyandı. Otuz yıllık bir süre, otuz yıldır birbirinden koparılmış halkın birleşmesinin an meselesi olduğu düşünülüyor. Bulgar toplumunun bu konudaki görüşü tektir. Bu görüş bütün hükümetler ve aydınlar tarafından benimsenmiştir. Kilise ve okullar vâsıtasıyla bütün Bulgarlarda millî bilincin uyanması, yabancı propagandanın etkisi altında bulunanların kurtuluşu ve aydın bir kesimin oluşturulması hedefi vardır. Bunlar halkı savunacak ve millî görevleri yüklenecek bir kesim olacaktır. Türkiye’deki Bulgarların beşte dördü yabancı etki altından alındı ve Kilise’nin çatısı altına girdi. Diğer bir kesim ise tereddüt içerisindeydi. Fakat yine de yabancı-dinî esaret altından kurtulmak için ve bağımsız olmak için hazırды.

“Ekzarhâne’nin idaresinde dokuz yüz kilise ve bin okul (şehir ve köylerde) vardır. Bunların içinde papazlar ve öğretmenler gönüllü olarak ve çekinmeden faaliyette bulunuyorlar. Bunlar hâlâ yabancı-dinî esaret altındaki Bulgar kardeşlerimizi uyandırma faaliyetlerini yürütüyorlar. Çizilen bu yoldan hiçbir zaman sapılması düşünülmedi. Şimdi Osmanlı vilâyetlerindeki kardeşlerimizin içinde buldukları şikâyet ve memnuniyetsizlikten faydalanarak bu kişiler onlara gidiyor ve onları ihtilâle teşvik ediyorlar. Ancak öğretmenler ve papazlar birçok koşulu göz önünde bulundurmadan, zorluklara aldırılmadan bu çalışmayı yapıyorlar. Bunlardan biri Bulgaristan’ın ihtilâle henüz hazır olmadığı hususudur.

“Başlangıçta bu teşebbüslerin kanı kaynayan gençler tarafından yapıldığı izlenimi vardı. Toplum tarafından gösterilen umursamazlık bununla izah edilebilir. Ön görüşlü olanlar bu zamansız teşebbüslere acıyarak bakmaktadırlar. Fakat başarısızlıktan sonra bu tür teşebbüslerin son bulacağı ümidiyle kendilerini avutuyorlardı. Hiç kimsenin aklından bile geçmezdi ki bu teşebbüslerle Türkiye’deki halk hareketinin yönetiminde yeni bir taktiğin temelleri atılıyordu. Bugün her şey öyle açıktır ki bütün Bulgar hükümetlerinin bu teşebbüsleri açıktan olmasa da sessizlikle destekledikleri ortadadır. Hükümet ve toplum tarafından bu teşebbüsler teşvik edilmiştir.

“İhtilâlcî hareketler 1895’te başlamış, 1903’e kadar sürmüştür, devrim şeklinde gelişmiştir. Bunun neticesi halkımız için çok kötü neticeler doğursa da o zamandan beri devrim, masum halkın katledilmesi gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu katliam Türkler, Rumlar ve Sırp-lar tarafından yapılıyor. Türk hükümetinin bilgisinde ve büyük devlet temsilciliklerinin gözü önünde bizim soydaşlarımızın katli gerçekleşmektedir. Buna inanmak oldukça güçtür. Bir halk kendine nasıl böyle bir kötülük yapabilir. Üç düşman aynı anda Bulgarları ortadan kaldırmak için hücumla geçiyorlar.

“İnanmakta güçlük çekilir ki yabancı baskı altındaki soydaşlarımız daha sonra hayal edemedikleri dinî serbestiyet ve özgürlüğe ve imtiyazlara sahip oldular. Yedi Bulgar Metropolitliği (Makedonya’da) yerel idare nezdinde resmî desteklere sahiplerdir. Bu destekleri verenler Bulgar tüccar vekilleridir. Bütün bu imtiyazlarla soydaşlarımız esaret altında bulun-salar da bu imtiyazlarla geleceğe yönelik umutlar taşımaktadırlar. On beş-yirmi yıl önce bu sözkonusu bile değildi. Bu gün Türkiye’deki dinî durumumuz son derece kötü haldedir. Tarihte hiçbir zaman böyle olmamıştır.

“Teşkilât (örgüt-komita) içinde çok sayıda çete tarafından gösterilen kahramanlık ve fedakârlıklara rağmen 1903 tarihli ihtilâl sırasında değişime uğradı. Artık kendisi ve halkın büyük bir kısmının aralarındaki kardeşlik ve taraftarlık duyguları yara aldı. Aralarında ne kardeşlik duyguları, ne de Ekzarhâne ve Prenslığe karşı bu tür duyguları bulunmaktadır. Teşkilât, Ekzarhâne’yi tehdit etmeye başladı. Bu da bazı çevrelerde meselenin yanlış anlaşılmasını o dereceye vardırdı ki Ekzarhâne’yi hiçbir yetki ve gücü olmayan bir kurum olarak görüyorlar. Bazı tüccar vekilleri hareketleriyle Ekzarhâne’ye ve Ekzarhâne organlarına karşı devrimci örgütleri gizlice teşvik ediyorlar. Bir taraftan Ekzarhâne ile Bulgar tüccar vekilleri ve diğer taraftan Türkiye ile Prenslük’te devrimci teşkilât taraftarları. Hepsi de Bulgar halkı uğruna Prenslük’ten destek alıyorlar. Teşkilâtın bazı temsilcileri hem Ekzarhâne’yi hem de Bulgar hükümetini baskı altında tutmak ve öğretmen olarak kendilerinin hedeflerine hizmet edecek kişileri tayin ettirmek istiyorlar.

“Makedonya’da Yunan, Sırp ve Bulgar çete faaliyetleri ile ezilen birçok aydın Bulgar kargaşa ortamından dolayı yerlerini yurtlarını terk ediyor. Amerika’ya bile kaçanlar var. Bu her türlü yabancı propaganda ajanlarından daha tehlikeli bir durumdur.

“Osmanlı vilâyetlerindeki Bulgarlar artık ümitsizler. Aziz Sinod, Kilise’nin (Ekzarhâne) Prenslük hükümetinin desteğiyle yürüttüğü millî hareketin tederici olarak birebir ve sürekli yok olduğunu üzüntüyle izlemektedir. Kurtuluş hareketinin tesadüfen ortaya çıkmış bazı öncülerin eline geçmesini üzüntüyle karşılıyoruz. Millî kurtuluş hareketinin Bulgar hükümeti ve kurumlarının elinde olması gerekirken onların eline geçmesi bizi üzü-

yor. Şu anda şöyle bir ümit dile getiriliyor. Gelecekte facianın önlenmesi için hükümetin gerekli önlemi alacağını ümit ediyoruz.

“Vilâyetlerdeki din ve eğitim işleri için Ekzarhâne her önemli olay ve diğer ayrı meseleler hakkında Prenslik hükümetini zamanında bilgilendirmektedir.

“Son zamanlarda Türkiye’deki kardeşlerimizin durumu çok kötüleşti ve kötüleşmeye devam edecek. Bu durumda Kilise’nin menfaatleri ciddî tehdit altına girmektedir.

“Katliamlar nedeniyle uzak ve yakın vilâyetlerdeki kardeşlerimizin kaçı ve göçü nedeniyle Türk vilâyetlerindeki Bulgar nüfusun çoğunun yok olması tehlikesiyle karşı karşıyayız.

“Sinod Meclisi çok taraflı ve derin bir müzakereden sonra Kilise ve halk için bu çok önemli meseleleri müzakere etti ve sesini duyurmak için yardım istemeye karar verdi.

“Türkiye’deki kurtuluş hareketinde önemli rol oynayan çeşitli resmî ve gayr-ı resmî kişi ve kuruluşlar gözden geçirildikten sonra Aziz Sinod en güçlü ve en ümit verici makam olarak Bulgar Prensi Ferdinand’ı gördü. Bu nedenle size müracaat ediyoruz. Yeni tedbirler alınmasını istiyoruz. İlk etapta;

- Farklı çeteler tarafından yapılan katliamların önlenmesi,
- Türkiye’de Bulgar hareketine hizmet edecek kişilerin göreve getirilmesi... vs.

“Böylece Prens olarak siz Bulgar halka büyük hizmette bulunacaksınız. Ve Bulgar halkını katliamdan, yağmadan ve tehcirden kurtaracaksınız”.³⁵

Nitekim Ekzarhâne’nin bütün bu saydığımız çabaları boşa gitmemiştir. Prens Ferdinand’ın tek hedefi, eline geçen ilk fırsatta Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilân etmektir.

Bulgaristan’ın bağımsızlık ilânından hemen önce meydana gelen olaylar Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştı. Bunlardan biri; önemsizmiş gibi görünen, fakat sonuçları itibariyle önemli olan bir olaydır. 12-13 Eylül gecesi Sultan II. Abdülhamid’in doğum günü kutlamaları vesilesiyle İstanbul’da yabancı diplomatlar onuruna verilen yemeğe İstanbul’daki Bulgar Kapıkethüdası Geşov’un davet edilmeyişi, Bulgarlar tarafından siyasî bir kriz haline getirilmişti. Bu olay bağımsızlık ilânı için zaten uzun zamandan beri hazırlıklarını sürdüren Prens Ferdinand’ın harekete geçmesine fırsat veren bir etken olmuştur.³⁶ Ferdinand 5 Ekim 1908’de Tırnova’da Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilân ederek kendisi de “Çar” unvânını almıştır.³⁷

SONUÇ

Bulgarlar XIX. yüzyıl başlarından 1870’lere kadar, daha Osmanlı Devleti’ne karşı bağımsızlık mücadelesine başlamadan önce Fener Rum Patrikhânesi’nden bağımsız olma mü-

³⁵ TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 312, Lef. 80-84 (27 Haziran 1907).

³⁶ Hasan Ünal, “Balkan Diplomasinden Bir Kesit: Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlânı ve Osmanlı Dış Politikası 1908-1909”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Haz., Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan, Bağlam Yay., İstanbul 1997, s. 55; Uzer, **age.**, s. 227; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, TTK, Ankara 1996, s. 226.

³⁷ Karal, **age.**, C. IX, s. 230.

cadelesi vermişlerdir. Bu uzun süreçte sürdürülen faaliyetler Bulgarlar arasında millî bilincin uyanmasına vesile olmuştur. Mücadeleyi Bulgar din adamları başlatmış ve 1870'te Bulgar Ekzarhânesi'nin kuruluş fermânını elde ederek başarıya ulaşmışlardır. Din adamları bu başarıdan sonra durmamış, bu defa da Osmanlı Devleti'nden bağımsız olma faaliyetlerinde yer almışlardı. Böylece dini bir kurum olan Ekzarhâne, vazifesine siyasi bir misyon da yüklemiş oluyordu.

Berlin Anlaşmasından sonra Bulgar Prensligi'nin Şarkî Rumeli'yi ilhâk etmesi, arkasından Makedonya'ya yönelmesine paralel bir şekilde Ekzarhâne de bu bölge ile ilgili çalışmalarına hız verdi. Ekzarhlığın, Makedonya'daki kilise ve okullar mücadelesinde bölgedeki Ortodoksları kazanma çabası bir taraftan dini nüfuzunu güçlendiriyor, diğer yandan da siyasi olarak Prensligin de siyasi nüfuzunu güçlendirmiş oluyordu. Bulgar din adamları halka Makedonya'nın Prenslikle birleşmesi fikrinin propagandasını yapmışlardır.

Makedonya ve Bulgaristan'da komitaların kurulması, Makedonya mücadelesinin üçüncü ayağını oluşturmuştur. Siyasi, dini ve silahlı güçler ortak hedefte birleşmişler, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Bu güçler arasındaki ilişkiler düşünüldüğünün aksine her zaman anlaşma ortamı içerisinde sürmemiştir. Zaman zaman görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle 1900 yılından sonra komitalar ve Ekzarhlık Makedonya'da zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Ekzarh Yosif ile Prenslük ve Prenslük hükümetleri arasındaki mektuplar bu anlaşmazlıkların sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır. Ekzarh Yosif Makedonya'daki Bulgarların eğitim, siyasi, sosyal ve kültürel durumlarıyla ilgili de mektuplar kaleme almıştır. Çalışmamızda örneklerini sunduğumuz bu mektupların içeriğine baktığımızda Ekzarh Yosif'in nasıl siyasi bir gayeyle hareket ettiğini görürüz. Mektuplarda dikkatlerden kaçmayan bir husus ise Ekzarh'ın Bulgarların Makedonya'yı da kapsayan bağımsız bir Bulgaristan'ın kurulmasına duyduğu inançtır. Mektuplardan anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti'nin dini bir kurumu olan Ekzarhâne'nin başında bulunan Yosif adeta Prensligin danışmanı gibi hareket etmiştir.

KAYNAKÇA

- AKTAR Yücel, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İletişim Yay., İstanbul 1990.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908)**, C. I., Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.
- BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi** C. 1. TTK Yay., Ankara 1991.
- BELİĞ Mahmud, **Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları**, Askeri Matbaa, İstanbul 1936.
- CRAMPTON R. J. **Bulgaria**, Oxford University Press, Oxford 2007.
- Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri**, C. 1, TTK, Ankara 1953.
- HAMDİ Ahmed, **Bulgar Tarihi**, Saray Matbaası, Trabzon 1326.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, TTK, Ankara 1983.
- , **Osmanlı Tarihi**, C. IX, TTK, Ankara 1996.

- KOYLU Zafer, **Makedonya Sorunu 1878-1913**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir 1997.
- KOYUNCU Aşkın, **Bulgar Eksarhlığı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 1998.
- TOKAY Gül, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", **Osmanlı**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- , **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilâlinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yay., İstanbul 1996.
- TÜRKGELDİ Ali Fuat, **Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye**, Yayına Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, TTK, Ankara 1987.
- UZER Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK, Ankara 1999.
- ÜNAL Hasan. "Balkan Diplomasısından Bir Kesit: Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası 1908-1909", **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Haz., Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, Bağlam Yay., İstanbul 1997.
- YENİDÜNYA Süheyla, **Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY - XX. YY)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999.
- Tsantralen Dirjaven Arhiv, (Bulgaristan Devlet Arşivi 246 Numaralı Ekzarhâne Fonu Kataloğu)**
- TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 175, Lef. 13 (24 Şubat 1901); Lef. 31 (8 Mayıs 1901).
- TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 176, Lef. 78 (26 Eylül 1905); Lef. 86-87 (12 Mayıs 1905); Lef. 88-89 (8 Aralık 1905); Lef. 92 (31 Mart 1905); Lef. 101 (16 Ağustos 1900); Lef. 104 (30 Ağustos 1900).
- TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 312, Lef. 77; Lef. 79 (7 Temmuz 1907); Lef. 80-84 (27 Haziran 1907).
- TDA. F. 246 K, op. 1, a.e. 313, Lef. 188.
- TDA. F. 246 K, op. 3, a.e. 30 (30 Ocak 1885)
- TDA. F. 246 K, op. 3, a. e. 35.
- TDA. F. 246 K, op. 4, a.e. 43, Lef. 5.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**
- BOA. A. MTZ. 04. Nr: 105 / 34; Nr: 125 / 68; Nr: 35 / 95; Nr: 160 / 120; Nr: 65 / 45; Nr: 45 / 51.
- BOA. Y. MTV. 120 / 37; 36 / 33.
- BOA. Bİ. No: 104, L. 2.